

Гаманкова О.О.,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри страхування
ДВНЗ “Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана”

Хлівний В.К.,

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів
ДВНЗ “Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана”

СТРАХОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНОМУ СТРАХОВОМУ ПРОСТОРИ

Проаналізовано місце страхового ринку України у глобальному страховому просторі. Показано потенціал вітчизняного страхового ринку і проблеми його розвитку.

The place of the insurance market of Ukraine in the world insurance market is analyzed. The potential of the domestic insurance market and problems of its development are shown.

Ключові слова: світовий страховий ринок, страховий ринок України, страхові премії на одну особу населення, частка страхового ринку у валовому внутрішньому продукті.

Світовий страховий ринок розвивається під відчутним впливом процесів глобалізації, якими охоплено світове господарство. Основою глобалізації є рух капіталу, і передусім вона поширюється на фінансову сферу. Безперешкодне світове переміщення капіталу сприяє неухильному зростанню частки фінансових послуг у складі світової зовнішньої торгівлі. Внаслідок цього фінансова глобалізація випереджає процеси глобалізації в інших сферах, і особливо це стосується страхових ринків, яким притаманна підвищена “трансграничність” завдяки широкому використанню перестрахових операцій. Глобалізація страхових відносин означає формування глобального страхового простору через подолання законодавчих та економічних бар’єрів між національними страховими ринками. Однак ці процеси, що є природними для розвинених країн, близьких за своїм економічним потенціалом, можуть мати неоднозначні наслідки для страхових ринків країн, що розвиваються. Страховий ринок України, котрий формувався протягом останніх 20 років, являє собою економічне явище, яке віддзеркалює всі суперечності і проблеми країни.

Будь-яке розвинене ринкове середовище є результатом взаємодії сукупності об’єктивно необхідних елементів, без яких ринок не діє. Такими елементами ринку економічна теорія вважає попит, пропозицію, ціну й конкуренцію. На вітчизняному страховому ринку вони набули специфічних, деформованих проявів, оскільки весь період свого існування він розвивався не “завдяки”, а “всупереч”: нормативно-правовому вакууму кінця 1980-х років; гіперінфляції початку

1990-х років; відсутності всередині країни повноцінного платоспроможного попиту на страхові послуги. Перелічені негативні макроекономічні чинники, вочевидь, є невідкладними для вітчизняних страхових компаній, проте відповідальність за їхню дію громадська думка, не вагаючись, завжди перекидала саме на страховиків зокрема і на весь страховий ринок загалом. І тоді, коли в розпалі фінансової кризи уряд США державною фінансовою допомогою обсягом 180 млрд дол. рятував свого страхового гіганта AIG, українські страховики не лише не отримали підтримки від держави, а й були вимушені порушувати свої зобов'язання перед страхувальниками з виплат страхових відшкодувань через неможливість в умовах кризи знімати кошти із заблокованих банками власних депозитних рахунків.

На жаль, у супереч теорії страхування національний ринок розвивався до останніх років не під впливом об'єктивної потреби членів суспільства у страховому захисті, а здебільшого під впливом інших потреб, котрі згодом отримали в спеціальній літературі назву “псевдострахування”. Наслідком цих негативних процесів стали затяжна посткризова стагнація ринку, відсутність у нього здатності до саморозвитку, невизначеність перспектив.

Незважаючи на високі докризові темпи розвитку вітчизняного страхового ринку, він залишається вразливим, фінансово слабким і економічно обмеженим. Свідченням цього є місце України в сучасному світовому страховому просторі за глобальними макроекономічними показниками — обсягами збору страхових премій, часткою страхових премій у ВВП, розміром страхової премії в розрахунку на одну особу населення. Відповідні дані подано в табл. 1, складеній за матеріалами щорічних оглядів швейцарської компанії “Swiss Re”, яка спеціалізується на пере-страхуванні.

Як видно з табл. 1, загальний обсяг вітчизняного страхового ринку за збором страхових премій дорівнює, за останніми даними, 2,9 млрд дол. США при обсягах світового ринку страхування 4324,2 млрд дол. Це означає, що вітчизняний страховий ринок займає всього 0,07 % світового страхового ринку, 0,9 % європейського страхового ринку, 3,3 % страхового ринку Центральної та Східної Європи. Ці показники є мізерними, особливо враховуючи географічне розташування нашої країни, чисельність її населення та економічний потенціал.

Частка страхових премій у ВВП України в 2010 р. становила 2,1 %, тоді як у країнах G7 — 8,8 %, країнах Центральної та Східної Європи — 2,6 %; країнах ASEAN — 3,0 %.

Страхові премії на одну особу населення в Україні становлять лише 64 дол. США. Для порівняння: цей показник у світі дорівнює в середньому 625,2 дол., у країнах G7 — 3755,8 дол., у країнах Центральної та Східної Європи — 274,2 дол., у країнах ASEAN — 104,7 дол. (це більше ніж в 1,5 раза перевищує показник нашої країни).

Оскільки внутрішній страховий ринок України є ринком ризикового страхування, яке нині становить понад 95 % його обсягу, то, як видно з табл. 1, показники

Таблиця 1. Частка України на світовому страховому ринку, 2010 р.

Країна/регіон	Обсяг страхових премій, млн дол. США			Частка страхових премій у ВВП, %			Премії на одну особу населення, дол. США		
	Усього	Сектор Non-Life*	Сектор Life**	Усього	Сектор Non-Life	Сектор Life	Усього	Сектор Non-Life	Сектор Life
Україна	2 909,0	2 794,0	114,0	2,1	2,0	0,1	64,0	61,5	2,5
Світ	4 324 239,0	1 816 524,0	2 507 015,0	6,9	2,9	4,0	625,2	262,6	362,5
G7: США, Канада, Великобританія, Німеччина, Франція, Італія, Японія	2 832 521,0	1 197 374,0	1 635 147,0	8,8	3,6	5,1	3 755,8	1 555,1	2 200,6
Західна Європа	1 524 728,0	588 762,0	935 966,0	8,4	3,9	5,2	2 870,8	1 087,7	1 783,1
Центральна та Східна Європа	88 345,0	68 758,0	19 587,0	2,6	2,1	0,6	274,2	213,4	60,8
ASEAN: Сінгапур, Малайзія, Тайланд, Індонезія, Філіппіни, В'єтнам (не включені: Бруней, Камбоджа, Лаос, М'янма)	57 166,0	22 295,0	34 871,0	3,0	1,0	2,0	104,7	35,6	69,1

* Загальне страхування.

** Страхування життя.

Джерело: складено за: Publications Swiss Re — Leading Global Reinsurer: [Електр. ресурс] — http://media.swissre.com/documents/AV1_2010_Appendix_update_v2.pdf.

розвитку вітчизняного ринку загального страхування майже збігаються з показниками розвитку ринку взагалі.

Відповідні ж дані щодо ринку страхування життя, на яке припадає приблизно 5—7 % внутрішнього вітчизняного страхового ринку, є ще більш незадовільними. Український ринок страхування життя у світі зовсім не відчувається, його частка наразі є статистично невлвовимою. Премії за всіма видами страхування життя на одну особу населення становлять усього 2,5 дол. США, що у 1000 разів менше, ніж у середньому в країнах G7, і у 24—25 разів менше, ніж у середньому в країнах Центральної та Східної Європи та країнах — членах ASEAN. При цьому потрібно мати на увазі, що ці мізерні самі по собі обсяги страхових премій за договорами страхування життя (114 млн дол.) більше ніж на 90 % складаються не з премій за добровільними довгостроковими договорами (як це є в інших країнах), а з премій за договорами страхування життя позичальників споживчих кредитів¹. Укладення таких договорів є обов'язковою вимогою кредитних установ при споживчому й іпотечному кредитуванні громадян. Таким чином, можна стверджувати, що ринку страхування життя (в його класичному розумінні) в Україні практично не існує.

У таблицях 2—4, складених за даними компанії “Swiss Re”, показано рейтинг України серед країн світу загалом по ринку, а також окремо в секторах загального страхування і страхування життя за: показником збору страхових премій — табл. 2; часткою страхових премій у ВВП — табл. 3; розміром страхових премій на одну особу населення — табл. 4.

Наведені дані свідчать, з одного боку, про нерозвиненість українського страхового ринку, із другого — про його потенціал, який, утім, може бути реалізовано лише за умови економічного зростання країни, особливо реального сектору економіки. Однак наразі про таке зростання говорити передчасно.

На тлі низьких показників розвитку вітчизняної економіки загалом і страхового ринку зокрема загальна кількість страхових компаній в Україні вже багато років поспіль залишається стабільно високою. Вона дорівнює і навіть перевищує кількість страховиків на провідних європейських національних страхових ринках країн, які мають набагато вищі показники ВВП на одну особу населення (табл. 5).

Попри очевидну нерозвиненість страхового ринку (свідченням чого є рівень страхових премій на одну особу населення і “скромні” обсяги страхового ринку) кількість страховиків в Україні (456) не зменшилася навіть після фінансової кризи всупереч прогнозам багатьох експертів. Серед європейських країн такою великою кількістю страховиків (див. табл. 5) можуть похвалитися хіба що Великобританія, Німеччина, Росія, Франція і Швеція.

¹ Страхування життя позичальників цього року зросте на 25—30 %: [Електр. ресурс]. — http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?strahuvannya_zhittya_pozichalnika_tsogorich_zroste_na_2530&objectId=192584.

Таблиця 2. Місце України серед країн світу за обсягами збору страхових премій, 2010 р.

Місце у світі (з 88 країн)	Країна	Загальний обсяг страхових премій, млн дол. США	Місце у світі (з 88 країн)	Країна	Загальний обсяг страхових премій, млн дол. США	Місце у світі (з 88 країн)	Країна	Сектор Non-Life		Місце у світі (з 88 країн)	Країна	Загальний обсяг страхових премій, млн дол. США
								Сектор Non-Life	Сектор Life			
47	Саудівська Аравія	4 370	44	Гонг-Конг	3 080	75	Кувейт		149			
48	Угорщина	3 975	45	Греція	2 943	76	Бахрейн		137			
49	Україна	2 909	46	Люксембург	2 910	77	Оман		129			
50	Словенія	2 777	47	Україна	2 794	78	Казахстан		127			
51	Словаччина	2 741	48	Румунія	2 102	79	Україна		114			
52	Румунія	2 613	49	Словенія	1 907	80	Туніс		113			
53	Марокко	2 584	50	Угорщина	1 838	81	Сербія		111			
54	Філіппіни	2 359	51	Марокко	1 759	82	Домініканська Республіка		96			
55	Перу	2 320	52	Словаччина	1 494	83	Гватемала		95			

Джерело: складено за: Publications Swiss Re — Leading Global Reinsurer: [Електр. ресурс] — http://media.swissre.com/documents/WI_2010_Appendix_update_v2.pdf.

Таблиця 3. Місце України серед країн світу за часткою страхових премій у ВВП, 2010 р.

Місце у світі (з 88 країн)	Країна	Частка страхових премій у ВВП, %	Місце у світі (з 88 країн)	Країна	Частка страхових премій у ВВП, %	Місце у світі (з 88 країн)	Країна	Сектор Life	
								Сектор Non-Life	Сектор Life
51	Хорватія	2,76	31	Тринідад і Тобаго	2,23	79	Венесуела		0,14
52	Аргентина	2,73	32	Аргентина	2,21	80	Кувейт		0,12
53	Бахрейн	2,55	33	Японія	2,11	81	Іран		0,11
54	Росія	2,32	34	Кенія	2,10	82	Казахстан		0,09
55	Колумбія	2,24	35	Ліван	2,06	83	Україна		0,08
56	Болгарія	2,20	36	Україна	2,03	84	Нігерія		0,08
57	Йорданія	2,18	37	Хорватія	2,03	85	Алжир		0,06
58	Україна	2,11	38	Йорданія	1,98	86	Ангола		0,06
59	Греція	2,01	39	Бахрейн	1,93	87	Росія		0,05
60	Коста-Ріка	2,01	40	Марокко	1,93	88	Катар		0,05

Джерело: складено за: Publications Swiss Re — Leading Global Reinsurer: [Електр. ресурс] — http://media.swissre.com/documents/WI_2010_Appendix_update_v2.pdf.

Таблиця 4. Місце України серед країн світу за розміром страхових премій на одну особу населення, 2010 р.

Місце у світі (з 88 країн)	Країна	Премії на одну особу населення, дол. США	Місце у світі (з 88 країн)	Країна	Премії на одну особу населення, дол. США	Місце у світі (з 88 країн)	Країна	Сектор Life	
								Сектор Non-Life	Сектор Life
Ринок загалом									
72	Туніс	74,7	74	Еквадор	67,2	79	Єгипет		7,7
73	Домініканська Республіка	66,2	75	Туніс	63,8	80	Гватемала		6,6
74	Україна	64,0	76	Україна	61,5	81	Росія		6,4
75	Індія	61,2	77	Домініканська Республіка	56,8	82	Іран		6,1
76	Казахстан	60,3	78	Марокко	54,3	83	Бангладеш		4,3
77	Індонезія	49,8	79	Китай	52,9	84	Пакістан		3,3
78	Ангола	39,7	80	Казахстан	52,3	85	Алжир		2,6
79	Гватемала	33,8	81	Перу	40,7	86	Україна		2,5
80	Алжир	30,9	82	Ангола	37,2	87	Ангола		2,5
81	Шрі Ланка	29,7	83	Алжир	28,2	88	Нігерія		1,0

Джерело: складено за: Publications Swiss Re — Leading Global Reinsurer: [Електр. ресурс]. — http://media.swissre.com/documents/WI_2010_Appendix_update_v2.pdf.

Таблиця 5. Україна в рейтингу європейських країн за показниками ВВП на одну особу населення, чисельності населення й кількості страхових компаній

Країна	ВВП на одну особу населення, дол. США, 2011 р.	Чисельність населення, млн осіб, 2011 р.	Кількість страхових компаній, 2010 р.
Ліхтенштейн	141 100	0,03	40
Люксембург	84 700	0,5	97
Норвегія	53 300	4,9	120
Швейцарія	43 400	7,7	151
Нідерланди	42 300	16,7	268
Австрія	41 700	8,2	127
Швеція	40 600	9,1	386
Данія	40 200	5,5	184
Ірландія	39 500	4,7	227
Фінляндія	38 300	5,2	63
Німеччина	37 900	81,3	582
Бельгія	37 600	10,4	145
Великобританія	35 900	63,0	1 314
Франція	35 000	65,6	441
Іспанія	30 600	47,1	292
Італія	30 100	61,3	242
Словенія	29 100	2,1	21
Кіпр	29 100	1,1	34
Греція	27 600	10,8	73
Чехія	25 900	10,2	53
Словаччина	23 400	4,5	20
Португалія	23 200	10,8	82
Естонія	20 200	1,2	19
Польща	20 100	38,4	63
Угорщина	19 600	10,1	32
Литва	18 700	3,5	11
Хорватія	18 300	4,5	26
Росія	16 700	138,1	572
Латвія	15 400	2,1	24
Білорусь	14 900	9,5	24
Туреччина	14 600	79,7	64
Болгарія	13 500	7,1	45
Румунія	12 300	21,8	45
Сербія	10 700	7,2	28
Україна	7 200	44,9	456
Молдова	3 400	3,7	24

Джерело: складено за: Insurance Europe — the European insurance and reinsurance federation: [Електр. ресурс]. — <http://www.insuranceeurope.eu/uploads/Modules/Publications/european-insurance-in-figures-2011.pdf>; Central Intelligence Agency (US) — The World Factbook: [Електр. ресурс]. — <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004rank.html>.

Стабільно велика кількість фінансово слабких страховиків зберігається в Україні навіть за умов, не сприятливих для страхової діяльності. При цьому вже декілька років поспіль понад 90 % збору страхових премій у секторі Non-Life забезпечується першою сотнею страхових компаній, а в секторі Life — першою двадцяткою. Це означає, що із 456 страхових компаній реально працюють лише 120, решта 336 страховиків ділять між собою 10 % страхового ринку в обсягах приблизно 300 тис. дол. США (тобто на кожну компанію припадає менше ніж 1 тис. дол. страхових премій на рік).

Однак, незважаючи на велику кількість страхових компаній (при обмежених ринковому просторі й попиті населення), ринок не характеризується вільною конкуренцією. Він був і залишається достатньо закритим з огляду на можливість будь-якого страховика в будь-який момент увійти на ринок і розпочати тут активну діяльність. Ринок має яскраво виражений “стільниковий” характер. Страхова компанія, працюючи у “стільнику”, прив’язаному до певної фінансово-промислової групи, практично позбавлена конкурентів, перебуваючи монополістом у своїй закритій зоні. Це дає їй можливість, не докладаючи ринкових зусиль і не відчуваючи конкуренції, отримувати значні надходження. Одночасно це призводить до загострення конкурентної боротьби між іншими компаніями у відкритих зонах ринку.

При цьому на ринку процвітають схемні страхові й перестрахові угоди, демпінг, недобросовісна конкуренція, лобіювання інтересів окремих фінансово-промислових груп; продовжується використання окремих видів обов’язкового страхування лише як засобів безперешкодного збагачення власників страхових компаній, виведення капіталів у офшорні зони з подальшим їх поверненням як іноземних інвестицій, забезпечення статутних капіталів і страхових резервів фіктивними активами.

У табл. 6 наведено результати оцінки, здійсненої компанією “Swiss Re” щодо інвестиційної привабливості страхових ринків країн, що розвиваються.

Як видно з таблиці, за критеріями потенціалу розвитку, а саме: часткою страхових премій у ВВП (не більше 2,9 %), розмірами страхових премій на одну особу населення (не більше 91,5 дол. США), прогнозами Світового банку щодо темпів приросту ВВП (понад 3,7 %), чисельністю населення (понад 40 млн осіб) Україна належить до країн із найвищим ступенем привабливості; за масштабами страхового ринку (в інтервалі від 1 до 10 млрд дол.) — до країн із середнім ступенем привабливості, що є позитивними чинниками. Водночас за рейтингом Світового банку щодо простоти й комфортності ведення бізнесу наша держава не має бажаних показників. Це не може не відлякувати потенційних інвесторів, а власних фінансових джерел для розвитку вітчизняний ринок не має.

Для подолання такого іміжду потрібна комплексна програма цілеспрямованих державних заходів щодо підтримання ринку й наведення тут належного

Таблиця 6. Індикатори привабливості страхових ринків країн, що розвиваються

Регіон/країна	Масштаби страхового ринку	Проникнення* (частка страхових премій у ВВП)	Концентрація (страхові премії на одну особу населення)	Економічні перспективи (прогноз зростання ВВП)	Населення	Простота ведення бізнесу (рейтинг Світового банку)
1	2	3	4	5	6	7
Країни Азії, що розвиваються						
Китай	о	оо	оо	о	о	оо
Індія	о	оо	о	о	о	ооо
Індонезія	о	о	о	о	о	оо
Малайзія	о	оо	оо	о	оо	о
Філіпіни	оо	о	о	о	о	ооо
Таїланд	о	оо	оо	о	о	о
В'єтнам	оо	о	о	о	о	оо
Центральна та Східна Європа						
Чехія	оо	оо	ооо	ооо	ооо	оо
Естонія	ооо	о	оо	о	ооо	о
Угорщина	оо	оо	оо	оо	ооо	о
Латвія	ооо	о	оо	о	ооо	о
Литва	ооо	о	оо	о	ооо	о
Польща	о	оо	оо	оо	оо	оо
Румунія	оо	о	оо	о	оо	о
Росія	о	о	оо	о	о	ооо
Словаччина	оо	оо	оо	о	ооо	о
Україна	оо	о	о	о	о	ооо
Латинська Америка						
Аргентина	о	о	оо	оо	о	оо
Бразилія	о	оо	оо	о	о	ооо
Чилі	оо	оо	оо	о	ооо	о
Колумбія	оо	о	оо	о	о	о
Мексика	о	о	оо	о	о	о
Перу	оо	о	о	о	оо	о
Венесуела	оо	оо	оо	оо	оо	ооо
Середня Азія						
Єгипет	оо	о	о	о	о	оо
Пакістан	оо	о	о	о	о	оо
Саудівська Аравія	оо	о	оо	о	оо	о
Туреччина	оо	о	оо	о	о	оо
ОАЕ	оо	о	ооо	о	ооо	о
Африка						
Алжир	оо	о	о	о	оо	ооо
Ангола	ооо	о	о	о	ооо	ооо
Кенія	ооо	о	о	о	о	оо
Мавританія	ооо	оо	оо	о	ооо	о
Марокко	оо	о	о	оо	оо	оо
Намібія	ооо	ооо	оо	о	ооо	оо

Закінчення табл. 6

1	2	3	4	5	6	7
Нігерія	oo	o	o	o	o	ooo
Південна Африка	o	ooo	ooo	o	o	o
Туніс	ooo	o	o	o	ooo	o
Критерії оцінки	Загальний обсяг страхових премій, дол. США	Частка страхових премій у ВВП, %	Премії на одну особу населення, дол. США	Приріст реального ВВП, % (2011–2021 рр.)	Населення, млн осіб	Рейтинг Світового банку
o	>10 млрд	<2,9	<91,5	>3,7	>40	1–61
oo	1 млрд — 10 млрд	2,9–7,0	92–595	2,5–3,7	20–40	62–122
ooo	<1 млрд	>7,0	>595	<2,5	<20	123–183

*Проникнення й концентрація (щільність) є індикаторами наздоганяючого потенціалу ринку країни.

Джерело: Publications Swiss Re — Leading Global Reinsurer: [Електр. ресурс]. — http://media.swissre.com/documents/sigma5_2011_en.pdf.

порядку. На те має бути політична воля, яку слід проявити, адже “в умовах глобалізації світової економіки і вільного руху капіталів вирішити завдання економічного зростання за фінансової ізоляції просто неможливо”².

² Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовичкін; за наук. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2002. — 220 с.